

Leksikoloģija. Dažādie leksikas slāņi 9.klase

Izglītības Inovāciju fonda projekts
**„ Latviešu valodas labirinti elektroniskajā
vidē”**

© A. Vanaga, A.Zariņš, Āgenskalna Valsts
ģimnāzija

Rīga 2009

1.uzdevums. Izlasi tekstu un secini, kuri vārdi nav literāri! Aizstāj tos ar atbilstošiem literāriem vārdiem, kuri atrodami zem teksta! Pārraksti tekstu literārā valodā un secini, kura valodas problēma tekstā saskatāma!

- Es tev sūtīju mesidžu, bet tu neatbildēji. Atkal čatoji?
- Jā, čats ir viena forša lieta!
- Tu jau runā kā īsts kompjuāterprogrammu menedžeris!
- Jā?
- Jā! Kā tāds speāuks, kas tūlīt brauks uz Eiropas sammitu.
- Jā?
- Bet tev neļaus tur zīmēties, jo uzacī pīsings, bet kājās mūžīgie šorti!
- Vai tad nu obligāti prasīs dosjē?
- Toāno!

lieta jeb dokumentu kopums, vadītajs, augstākā līmeņa sanāksme, īsziņa, datorprogramma, caurdure, speciālists, noteikti, tērzēt internetā, tērzētava, jauka (vērtīga), uzstāties publiski (būt uzmanības centrā), īsbikses

2.uzdevums. Atkāрто leksikas iedalījumu!

Vārdu krājums

1.Vispārlietojamie vārdi-vārdi , kurus izmanto visos gadījumos (*akmens, runāt, bērzs, par*)

2. Īpatnējie leksikas slāņi

2.1.Vārdi ar stilistisku nokrāsu

2.1.1. Poētismi (*daiļš, tēvija*)

2.1.2. Sarunvalods vārdi (*grēkāzis, pulka*)

2.1.3. Žargonismi (*bastot, džeks*)

2.1.4.Vienkāršrunas vārdi (*plencis, muldēt*)

2.2. Vārdi ar emocionālu nokrāsu

2.2.1. Pozitīvi emocionāla nokrāsa (*dziesminieks*)

2.2.2. Negatīvi emocionāla nokrāsa (*rīmkalis*)

2.3. Apvidvārdi (*tupenis-kartupelis*)

2.4. Aizguvumi

2.4.1. Svešvārdi (*dators, eiro*)

2.4.2. Barbarismi (*kompjūters, točno*)

2.5. Leksika pēc novecojuma pakāpes

2.5.1. Vecvārdi (*īkstis, bāliņš*)

2.5.2. Jaunvārdi (*zīmols, datne*)

2.6. Speciālā jeb nozaru leksika

2.6.1. Termins (*žanrs, biotops*)

2.6.2. Profesionālismi (*andrs-kuģa priekšgals*)

3.uzdevums. Izlasi 19.gs. 70.gadu “ Baltijas Vēstneša” tekstu!
Novērtē atšķirīgo no literārās valodas! Kuri īpatnēji leksikas slāņi
tekstā atrodami?

No Tulas.

Kā Maskavā divi gimnāzisti devušies ceļā uz Hercegovinu, tāpat šē divas ģimnāzistes, caur Robinsona un citiem stāstiem pamudinātas, nodomājušas doties – ne uz kādu tukšu salu, bet – uz mežu un tur vientuļu dzīves jaukumus baudīt. Viņas savu nodomu arī tiešām izpildīja. Bet policija tās drīz uzgāja un atveda atkal pie vecākiem. Priekš savas vientuļu dzīves viņas bij līdz paņēmušas: sērkociņus, divi sālstrauciņus un šņori; vēl atrada pie viņām 42 rbl. naudas. Uz to jautajenu, ko gribējušas ar šām lietām darīt, viņas atbildeja: šņore bijuse vajadzīga priekš zaķu un citu meža zvēru ķeršanas, sērkociņi –priekš uguns uzkuršanas un sāls – cepetim.

4.uzdevums. Izlasi tekstu un formulē tajā izteikto galveno atziņu! Kuri stilistiskās nokrāsas vārdi dominē šajā tekstā?

Īsta dzeja ir brīnums, burvestība, neiespējamību ķēde. Tā rodas tad, kad izdevies izteikt to, ko vārdos izteikt nav iespējams. Uz to tiecas dzejnieks, un, kad šis mērķis sasniegts, tad kritiķis mēģina izskaidrot to, ko izskaidrot nav iespējams.

Lai izprastu dzeju, svarīgs priekšnoteikums ir izjust (ne tikai saprast) valodu. [...] Katrā vārdā var būt kādas durvis, kas ved vēl dziļāk. Un, ja tās laikā pamana, viens pats dzejolis var kļūt par bezgalību.

(Ruta Veidemane "Izteikt neizsakāmo".)

5.uzdevums. Nosaki, kuram leksikas slānim pieder izceltie vārdi! 2.rindkopā atrodi vārdus ar stilistisku nokrāsu! Kādu emocionālu nokrāsu tie piešķir tekstam?

Apjautis, ka **apkārt čum un mudž** no **savējiem**, jaunais vīrietis **parakājas** pa savu somu un izceļ portatīvo **datoriņu**. Sak, redzat, kas man ir? Sak, redz, kā es – kā visā pasaulē **esmu mobils** un tehnoloģiski moderns! Nekādi tur pagasta **skrīvera** uzroči, zosu spalvas un skaitāmkauliņi. Es esmu tāds kā viņi, un, jūs, pārējie, varat **stāvēt pie ratiem**.

Viņš pat kaut ko raksta vai vienkārši dragā pa klaviatūras taustiņiem. Laikam datoriņš ir jauns, un viņš tagadiņ kā bērnībā ir iznesis laukā savu jauno onkuļa uzdāvināto traktoriņu pie mums, pārējiem pagalma bērniem, lai palielītos: re, kas man ir! A tev nav!

(Pēc Laimas Muktupāvelas romāna “Šampinjonu Derība”)

6.uzdevums. Kurš neliterārās valodas vārds aizstāts ? Kuram leksikas slānim šie vārdi pieder?

datne, dižveikals, lielveikals, valasprieks, putotājs, skandas, lauzīši, tālrāde, zīmols

7.uzdevums. Iepazīsties ar rakstnieku veidotajiem jaunvārdiem jeb okazionālismiem! Izveido savus okazionālistus!

Piem., *zīmuļošana*- ar zīmuli švīkāt papīru, līdzīgs vārds - “burbuļošana”.

Okazionālismi – vārdi, ko darina rakstnieki un citi valodas meistari un kas izmantoti tikai konkrētajā tekstā, lai to padarītu savdabīgāku, emocionālāku. To veidošanā izmanto tradicionālos vārddarināšanas līdzekļus – priedēkļus, izskaņas, veido arī salikteņus.

mākslastrīce (*Zigmunds Skujiņš.*)

ķeksīštradīcija, pilsētfolklorā, dziesmapmāts, atgremotājdomiņa
(*Andris Bergmanis.*)

īpašsvarīgi, viencilvēks (*Māris Čaklais.*)

kontaktdienas, kontaktstundas, kultūrbūtisks, pasaulesjušana
(*Imants Ziedonis.*)

8.uzdevums. Atrodi un izraksti apvidvārdus un citus īpatnējo leksikas slāņu vārdus!

- Niklāvīt, vai vēl atceries smaržu, kādu mēs abi ar Jekaupiņu sajutām jau šaipus skolīnas plūstam no vecāsmātes ķēķa un šaperīša.
- Dāvi, runā pareizi latviski! Jāsaka: virtuves un antkambara. Var arī: no pieliekamā.
- No dārza puses pa logu varējām noskatīties, ko vecāmāte cep un vāra. Viņas tur vīkšījās visas trīs: oma, Lielā Kate un Mazā Kate. Uz trim pannām tur čurkstēja tītars (kalkūns). Galdā to cepeti pasniedza kopā ar brukleņu zapti un sacukurotiem paradīzes ābolīšiem. Skolotāš nevarēja pīles audzēt, jo slapjuma trūka, toties kalkūni labi padevās.

(*Pēc M.Zariņa” Rūķi un pūķi”.*)

9.uzdevums. Noraksti tekstu, saliec pieturzīmes! Atrodi un izskaidro svešvārdus!

Ikviens kādreiz ir domājis par dzīves jēgu jo sevišķi nonākot krīzes situācijā Daudzi ir pārliecināti ka saprātīga dzīve nav iespējama bez pasaules uzskata kas dod atbildes uz eksistencei svarīgiem jautājumiem

Humānistiskā psiholoģija netiecas skaidrot darbību pētot indivīdu ietekmējošus faktorus Humānisti uzskata cilvēka galvenais uzdevums ir izprast savas eksistences vienreizību Kad cilvēks to aptver viņš saprot ka pats ir atbildīgs par sevi un sāk darboties atbilstoši šai filozofijai

(Pēc R. Vuorinena, E. Tunaldas, V. Mikonena gramatas "Psihe – garīgā pasaule".)

10. uzdevums. Uzraksti ap 150 vārdu plašu tekstu par paša izvēlētu tematu, izmantojot daudzveidīgus leksikas slāņus!